

## ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

## ISSUES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW: POSSIBILITIES OF INTEGRATION INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена визначенню можливостей інтеграції питань міжнародного гуманітарного права до змісту навчальних дисциплін переважно мовно-літературної, природничої, мистецької та соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. На основі результатів аналізу наявних методичних наробок запропоновано перелік очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів під час уроків, до змісту яких інтегровано питання міжнародного гуманітарного права. Звернено увагу на компетентнісний потенціал таких інтегрованих уроків: формування у здобувачів освіти ключових компетентностей за розвитку їхніх умінь і ставлень та отримання базових знань. Тому перелік очікуваних результатів систематизовано відповідно до таксономії навчальних цілей Б. Блума. Проаналізовано навчальні програми освітніх дисциплін та визначено можливості інтеграції питань міжнародного гуманітарного права до їх змісту, запропоновано варіанти компетентнісно зорієнтованих завдань для учнів.

Продемонстровано приклад реалізації можливостей інтеграції питань міжнародного гуманітарного права до змісту української літератури: критерії аналізу подій, описаних в оповідці Галини Гузовської-Корицької «Бранка з-над Дніпра» на дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення з боку російських військовослужбовців.

Визначено та охарактеризовано психолого-педагогічні умови, за яких можливо досягти запропонованих очікуваних результатів навчальної діяльності учнів. Акцентовано увагу на необхідності моделювання уроків на засадах діяльнісного підходу. Показано можливості застосування методу кейсів. Продемонстровано алгоритм створення навчальних кейсів з питань міжнародного гуманітарного права, наведено їх приклади.

Розглянуто питання організації інтегрованих занять на принципах екологічності – створення безпечного емоційного, психологічного, соціального освітнього середовища, що пов'язано із наявним досвідом переживання війни як педагогами, так і здобувачами освіти.

**Ключові слова:** питання міжнародного гуманітарного права, інтеграція, очікувані результати навчально-пізнавальної діяль-

ності учнів, діяльнісний підхід, метод кейсів, екологічність інтегрованих уроків.

The article is devoted to determining the possibilities of integrating issues of international humanitarian law into the content of academic disciplines, mainly language and literature, natural sciences, art, social and health education. Based on the results of the analysis of existing methodological developments, the authors propose a list of expected results of students' educational and cognitive activities during lessons in which the issues of international humanitarian law are integrated into the content. Attention is drawn to the competence potential of such integrated lessons: the formation of key competencies in students while developing their skills and attitudes and gaining basic knowledge. Therefore, the list of expected results is systematized in accordance with B. Bloom's taxonomy of learning objectives. The authors analyze the curricula of educational disciplines and identify the possibilities of integrating issues of international humanitarian law into their content, and suggest options for competence-oriented tasks for students.

An example of the possibilities of integrating issues of international humanitarian law into the content of Ukrainian literature is demonstrated: the criteria for analyzing the events described in Halyna Huzovska-Korytska's story «A Prisoner from Across the Dnipro» (in Ukrainian «Branka z-nad Dnipro») for compliance with norms of international humanitarian law on the protection of civilians by Russian military personnel.

The psychological and pedagogical conditions under which it is possible to achieve the proposed expected results of students' learning activities are identified and characterized. Attention is focused on the need to model lessons on the basis of the activity approach. The possibilities of using the case method are shown. The algorithm for creating educational cases on issues of international humanitarian law is demonstrated, and the examples are given.

The authors consider the issue of organizing integrated lessons on the principles of environmental friendliness – creating a safe emotional, psychological, social educational environment which is associated with the existing experience of war by both teachers and students.

**Key words:** issues of international humanitarian law, integration, expected results of students' educational and cognitive activity, activity approach, case method, environmental friendliness of integrated lessons.

УДК 37.02+341.3  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.2.4>

**Сирцова О.М.**,  
канд. іст. наук, доцентка,  
в.о. завідувачки кафедри філософії  
та суспільно-гуманітарних дисциплін  
Запорізького обласного інституту  
посліядипломної педагогічної освіти

**Чертова Ю.Г.**,  
вчитель – методист  
Спеціалізованої школи I–III ступенів  
з поглибленим вивченням англійської  
мови № 44 м. Києва

**Постановка проблеми.** Сьогодні, в умовах розгортання активної фази російсько-українського збройного конфлікту, а також збройного конфлікту на Близькому Сході, ми є свідками необґрунтованої жорстокості до цивільних, системних та систематичних порушень методів ведення війни. Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) – галузь

міжнародного права, головна мета якої полягає в гуманізації ведення військових дій та полегшення страждань жертв війни. Відповідно до норми 143 Звичаєвого МГП «держави повинні заохочувати навчання цивільного населення міжнародному гуманітарному праву» [3]. Зважаючи на динаміку збройних конфліктів у світі,

знання з МГП вже поступово стають невід'ємною частиною базової середньої освіти XXI століття. В нашій країні відповідно до п. ж ч. 1 ст. 5 Статуту Міжнародного Комітету Червоного Хреста зобов'язання роз'яснення положень міжнародного гуманітарного права та поширення знань протягом тривалого періоду виконує Міжнародний Комітет Червоного Хреста України. Варто звернути увагу, що ними охоплена переважно доросла аудиторія. За-для навчання основам МГП підлітків необхідно було забезпечити відповідну підготовку вчителів. Останнє десятиліття таку просвітницьку політику здійснюють співробітники Української Гельсінської спілки з прав людини. Однак, системного вивчення питань МГП в закладах загальної середньої освіти так і не відбулося.

**Аналіз основних досліджень і публікацій.** Ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. питання вивчення питань МГП в системі загальної середньої освіти було підняте зарубіжними дослідниками. З'ясовано в чому полягає мета вивчення молоддю основ МГП. Так, Собхі Тавіл приходиться до висновку, що вона полягає у «вихованні миру», яке складається з трьох більш-менш чітких компонентів: запобігання конфліктам, вирішення конфліктів і створення умов, що сприяють миру. І хоча така освіта підлітків на пряму не забезпечує запобігання конфліктам і тим більше їх вирішення, вона допомагає створити умови, що сприяють миру; а у ситуаціях гострої соціальної та політичної напруги в суспільстві, а також у постконфліктних умовах освіта з міжнародного гуманітарного права має потенційний непрямий заспокійливий ефект [11].

Українські вчені почали піднімати проблему інтеграції МГП до освітнього процесу закладів загальної середньої освіти відносно недавно. Юрист-міжнародник Тимур Короткий у своїх наукових наробках звертає увагу на необхідність поширення знань міжнародного гуманітарного права серед молоді та дорослого населення України [4]. Здебільшого активізація вирішення цієї проблеми пов'язана з початком широкомасштабного вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року. МОН України своїм листом від 27.03.2022 року рекомендувало використання методичних матеріалів щодо імплементування вивчення окремих питань з міжнародного гуманітарного права в суспільних дисциплінах [10]. Серед науковців-освітян цим займаються Тетяна Ремех [7; 8] та Ірина Олевська [5], які акцентують свою увагу на можливостях інтеграції питань МГП до змісту громадянської та історичної освітньої галузі.

Виходячи з інтеграційного потенціалу змісту міжнародного гуманітарного права вбачаємо за можливе інтегрування його змісту до навчальних дисциплін інших освітніх галузей.

Отже, мета статті полягає у визначенні та характеристиці можливостей інтеграції питань

міжнародного гуманітарного права до змісту навчальних дисциплін, які викладаються у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, належить визначити очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти щодо вивчення питань МГП та охарактеризувати можливість їх досягнення в межах вивчення дисциплін різних освітніх галузей.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Міністерством освіти та науки України рекомендовано до викладання в 9–11 класах курсу «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» у кількості 17/34 годин на рік [10]. Однак, реалізація цього питання стикнулася з неготовністю адміністрацій значної кількості закладів загальної середньої освіти виділяти години з варіативної складової Типової освітньої програми, надаючи перевагу профільним предметам. В таких умовах вбачаємо за можливе інтеграція питань міжнародного гуманітарного права до змісту навчальних дисциплін різних освітніх галузей. Це має надати позитивний результат за умови реалізації такого підходу на засадах системності.

Питання міжнародного гуманітарного права – перш за все про цінності: цінність людського життя, гідності, цінність дотримання прав людини, гуманності, людяності тощо. Необхідно звернути увагу здобувачів освіти перш за все на принцип гуманності, мету міжнародного гуманітарного права як пошуку балансу між гуманністю та військовою необхідністю.

Зазначена інтеграція містить значний компетентнісний потенціал. А моделювання уроку на засадах діяльнісного підходу дозволяє створити умови для формування у здобувачів освіти ключових компетентностей за розвитку їхніх умінь і ставлень та отримання базових знань.

Планування інтеграції питань МГП потребує чіткого розуміння педагогами яких саме конкретних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів прагнуть досягти.

Враховуючи наявний компетентнісний потенціал вивчення питань МГП, пропонується перелік очікуваних результатів містить опис знань, умінь та цінностей/ставлень, які мають демонструвати здобувачі освіти наприкінці навчання в закладах загальної середньої освіти. Такий перелік сформовано на основі навчально-методичного посібника «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» [1].

Лекційний метод викладу навчального матеріалу під час інтеграції питань МГП до змісту дисциплін є нерезультативним. В межах діяльнісного підходу (на основі якого варто моделювати уроки) найефективнішими інтегрованими практиками у питанні формування в учнів компетентностей та наскрізних умінь є активне навчання, кооперативне навчання, емпіричне навчання, навчання через гру, навчання на основі запитів учнів, проблемне

Таблиця 1

**Пропонований систематизований перелік очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів з питань МГП відповідно до таксономії навчальних цілей Б. Блума**

Рівень навчальних цілей		Очікувані навчальні результати
Знання	називати	основні джерела міжнародного гуманітарного права, невідчужувані права людини, основні категорії міжнародного гуманітарного права, види збройних конфліктів, основні етапи становлення міжнародного гуманітарного права, принципи МГП щодо ведення воєнних дій, гуманітарні організації, які надають допомогу в період збройного конфлікту та надзвичайних ситуацій, компоненти Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, заборонені методи та засоби воєнних дій, категорії цивільних осіб, основні обов'язки окупаючої держави та заборони у її діях
Уміння	розуміти та пояснювати	сутність принципів гуманності та військової необхідності, сутність понять «мінімальний гуманітарний стандарт», «право Женеви», «право Гааги», «жертви війни», «комбатанти», «некомбатанти», «гуманітарний доступ», «принципи МГП», «гуманітарна допомога», «кластер у гуманітарній сфері», «цивільна особа», «цивільне населення», «державо-окупант», «режим окупації», «агресія», «злочин агресії», «злочин геноциду», «злочини проти людяності», «воєнні злочини», сутність принципів МГП щодо ведення воєнних дій; шляхи отримання гуманітарної допомоги у разі потреби; значення та функції відмітних емблем, механізми захисту цивільних осіб в МГП, різницю між відповідальністю держави за порушення МГП та міжнародною кримінальною відповідальністю індивідів за воєнні злочини, мету концепції перехідного правосуддя
	наводити приклади	міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів в новітній історії; груп людей, яких відносять до жертв війни; міжнародних гуманітарних організацій, які надають допомогу в період збройного конфлікту та надзвичайних організацій; цивільних об'єктів та ймовірних військових цілей; порушення принципів МГП щодо ведення воєнних дій, застосування заборонених засобів та методів ведення воєнних дій; зображень відмітних емблем; злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочинів агресії в історії XX–XXI ст.
	застосовувати	визначати вид (кваліфікацію) збройного конфлікту на території України; співвідносити групи людей з категоріями «комбатанти», «некомбатанти», «незаконні комбатанти», «цивільні особи»; здійснювати пошук інформації щодо гуманітарних організацій, які надають допомогу у період збройного конфлікту чи надзвичайної ситуації із застосуванням кластерного підходу; розрізняти цивільні об'єкти та військові цілі в конкретних ситуаціях; розповідати про порядок дій під час небезпечних ситуацій, пов'язаних із збройним конфліктом, пояснювати види та зміст елементів перехідного правосуддя, сферу його застосування
	характеризувати та аналізувати	норми МГП з точки зору застосування його принципів; конкретні ситуації з точки зору дотримання/недотримання норм міжнародного гуманітарного права; роль окремих осіб, організацій і держав в становленні МГП; історичні передумови та роль Анрі Дюнану і МКЧХ у виникненні та розвитку МГП
	моделювати	ситуації, пов'язані з дотриманням принципів МГП цивільним населенням, власну поведінку у разі потрапляння у надзвичайну ситуацію з використанням знань про МГП з метою дотримання власної безпеки
Цінності/ ставлення	висловлювати власні міркування щодо	взаємозв'язку загальнолюдських цінностей із правами, що захищаються МГП; ролі МГП в процесі гуманізації перебігу збройних конфліктів у новітній час; принципів МГП щодо ведення воєнних дій та їх ролі у захисті цивільних осіб та цивільних об'єктів; діяльності міжнародних гуманітарних організацій та волонтерської участі в їх діяльності; випадків порушення правил застосування відмітних емблем і розпізнавальних знаків, встановлених МГП; принципу невідворотності покарання за воєнні злочини та інші грубі порушення прав людини у період збройного конфлікту

навчання, проєктне навчання. Спільними характерними ознаками цих практик є те, що вони одночасно є значущими (за використання релевантних та захоплюючих завдань, проблемно-орієнтованих питань, дослідницьких проблем або проєктів), соціальними (коли учні працюють у групах), активними та мотивуючими [6, с. 9].

Аналіз навчальних програм з української мови та літератури, фізики, хімії, біології, образотворчого

мистецтва, технологій, основ здоров'я свідчить про наявність можливостей інтеграції інформації з МГП до їхнього змісту (таблиця 2).

Наведемо приклад реалізації можливостей інтеграції питань міжнародного гуманітарного права до змісту навчальних дисциплін різних освітніх галузей. Учням 11 класу на інтегрованому уроці (історія України та українська література). Учням запропоновано здійснити аналіз оповідки

**Результати аналізу навчальних програм на наявність можливостей інтеграції інформації з МГП до змісту дисципліни**

Тема МГП	Тема уроку	Ідея компетентісно зорієнтованого завдання
<i>Мовно-літературна освітня галузь</i>		
Права людини та збройний конфлікт	Воєнне дитинство в повісті Гр. Тютюнника «Климко»	Чому Гр.Тютюнник у зрілому віці часто говорив: «І на мить не хотів би повернутися в своє дитинство?». Власну думку обґрунтуйте результатами аналізу щодо порушення норм МГП з боку...
Основні положення МГП	Любов Пономаренко «Гер переможений». Загальнолюдська ідея гуманізму і толерантності	Опрацюйте епізоди у творі, які б розкрили стосунки між полоненими та дорослими, між полоненими та дітьми. Поміркуйте: Чому ставлення дітей і дорослих кардинально різнилися? Проблемне питання: Чи праві були діти, коли жорстоко поводитися з полоненим німцем?
	Слова власне українські й запозичені. Виправдані й небажані запозичення	Знайти тлумачення лексичного значення, етимології слів «комбатант», «некомбатант», «принцип», «гуманізм». «гуманітарний», «стандарт», приклади вживання цих слів у ЗМІ (можливо, приклади неправильного вживання – лексичні помилки, які можна запропонувати виправити), скласти власне висловлювання з використанням цих слів
Історія МГП	Публічний виступ	До тематики публічних виступів включати теми, пов'язані з історією МГП («Основні засади «Права Женеви», «права Гааги», «Видатні постаті представників міжнародних гуманітарних організацій» тощо
Принципи МГП щодо ведення воєнних дій	Вивчення творчості Олесе Гончара, О. Довженка	До критеріїв аналізу творів на тему війни («Прапорносці», «Залізний острів», «За мить щастя» Олесе Гончара, «Україна в огні» О.Довженка) включити питання дотримання норм міжнародного гуманітарного права
Міжнародні гуманітарні організації, що надають допомогу в період збройного конфлікту та під час надзвичайних ситуацій	Морфологічна норма української мови. Правопис великої літери. Лексична норма	У вправах на правопис великої літери використати назви міжнародних гуманітарних організацій, основних документів
Відмітні емблеми і розпізнавальні знаки, встановлені міжнародним гуманітарним правом	Складання висловлення-роздуму на актуальну тему з використанням простих двоскладних речень. «Чому необхідно знати у воєнний час відмітні емблеми і розпізнавальні знаки, встановлені міжнародним гуманітарним правом?»	Проблемне питання: чи доводилося спостерігати випадки порушення правил застосування відмітних емблем і розпізнавальних знаків, встановлених МГП? Аргументуйте власні погляди
	Українська мова, 10–11 клас. Уроки розвитку зв'язного мовлення	Завдання: складання сенканів з описом відмітних емблем та розпізнавальних знаків (використовувати речення з різними видами зв'язку) тощо
Захист цивільних осіб у період збройного конфлікту (держава-окупант, окупаційний режим)	Жіночі образи в повісті О. Довженка «Україна в огні»	Чому, на вашу думку, змальовуючи опалену війною Україну, автор приділяє таку увагу жіночим образам? Які ці жінки на війні? Чим вас вразила кожна з них? Як би МГП могло допомогти цим жінкам в їхній ситуації? На основі тексту кіноповісті описати окупаційний режим на українській території; 2) зазначити нормативно-правові акти МГП, що були чинними в період Другої світової війни; 3) скласти порівняльну таблицю щодо дотримання/порушення МГП німецькими загарбниками
Основи безпеки та права поведінки у період збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій	Григор Тютюнник. «Климко». Доля дитини в часи воєнного лихоліття	Проблемне питання: «Які основи безпеки дитини порушено у творі? Чому так сталося? Порівняти період Другої світової війни і сьогодення: що змінилося у підходах до захисту дітей в умовах збройного конфлікту?». Запропонувати власну стратегію «Захист дітей від збройних конфліктів»

Відповідальність за порушення норм МГП	Узагальнений образ миті життя, філософія миті щастя людини у творі О. Гончара «За мить щастя»	Як ви розцінюєте рішення військового трибуналу стосовно Сашка Діденка? В чому полягав його злочин? Наведіть норми міжнародного гуманітарного права, які порушив Сашко Діденко. Чи можна було виправдати воїна-захисника?
<i>природнича освітня галузь</i>		
Заборонені методи та засоби ведення війни	Роль хімії у суспільстві	Дискусія. Хімічна зброя: прорив науки чи злочин проти людяності?
	Захист довкілля від стійких органічних забруднювачів	Розробка освітніх проєктів або робота з кейсами: «Вплив застосування різних видів зброї на екосистему», «Вплив застосування хімічної, біологічної, ядерної зброї на організм людини» тощо
	Стабільність екосистем та причини її порушення. Захист і збереження біосфери, основні заходи щодо охорони навколишнього середовища	Розробка освітніх проєктів або робота з кейсами щодо характеристики заповідної широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу через застосування заборонених методів та засобів ведення війни (на конкретних прикладах)
<i>Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь</i>		
Поняття МГП; права людей під час воєнного конфлікту; правила поведінки цивільних під час воєнного конфлікту	Ризики воєнного часу. Ризики в зоні бойових дій, на окупованих і звільнених територіях	Тренінг з моделювання поведінки у небезпечних ситуаціях (в зоні бойових дій, на окупованій території) Майстер класи з надання першої домедичної допомоги, виготовлення засобів індивідуального захисту
<i>Мистецька освітня галузь</i>		
Захисні емблеми	Збереження мистецьких надбань: музеї, театри, бібліотеки, галереї	Розробка освітніх проєктів або робота з кейсами: «Мистецькі надбання людства, знищені війною: варварство чи військова необхідність?», «Що втратило людство в наслідок знищення мистецьких надбань?» тощо

Галини Гузовської-Корицької «Бранка з-над Дніпра» [2]. Літературний твір написаний авторкою на основі реальних подій – розповіді вчительки, яка пережила перебування «на підвалах» під час окупації та була депортована окупаційною владою до України. Завдання полягало у здійсненні аналізу подій, описаних в оповідці, відповідно до норм Звичаєвого гуманітарного права (таблиця 3).

Одним з ефективних методів навчання під час вивчення питань міжнародного гуманітарного права є метод кейсів. Необхідно звернути увагу на два аспекти його застосування, які дозволяють досягти визначених очікуваних результатів. По-перше, саме завдання має бути сформульовано як компетентнісно зорієнтоване. До його структури входять наступні складові: мотиваційний виклик (це може бути конкретна ситуація, проблема, вирішення якої є актуальною для здобувачів освіти), безпосередньо саме завдання, яке необхідно вирішити, допоміжні матеріали (алгоритм роботи над вирішенням завдання, додаткові матеріали тощо), інформація щодо способу представлення результатів. По-друге, алгоритм роботи має складатися як система взаємопов'язаних завдань від простого до складного (знання-розуміння-застосування-аналіз). Кожна позиція алгоритму має починатися з дієслова (що саме необхідно зробити). Наведемо приклад такого завдання.

Кейс до теми «Захист нормами МГП цивільного населення та цивільних об'єктів, які опинилися в зоні воєнних дій» (навчальна дисципліна: Основи здоров'я). Опис мотиваційної ситуації: за останнє століття історії людства серед жертв воєн стрімко зростає відсоток саме цивільного населення. Так, у Першій світовій війні загинуло близько 10 млн. осіб (з них 5% – цивільне населення). У Другій світовій війні – близько 50 млн. осіб (з них 48% – цивільне населення). У локальних конфліктах та війнах у період з 1945 р. до 2010 р. – близько 59 млн. осіб (з них 75% – цивільне населення) [9, с. 31]. Чи впливає поведінка самої цивільної особи, яка опинилася в зоні активних воєнних дій, на її долю? Чи можна врятуватися? А якщо можна, то як?

Завдання: чи погоджуєтеся з твердженням, що відповідальна поведінка цивільних осіб, які опинилися в зоні активних воєнних дій, є основою власної безпеки? Власний вибір аргументуй.

Система завдань та матеріалів:

1. Ознайомтеся з уривками наведених нормативно-правових документів, які трактують поняття «військова ціль» та «цивільний об'єкт». Наведіть приклади цивільних об'єктів. Матеріали: норми 8 та 9 Звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, уривок Постанови КМ «Про затвердження Порядку застосування зброї і бойової

**Результати аналізу дотримання норм Звичаєвого міжнародного права учасниками подій,  
які описані в оповідці «Бранка з-над Дніпра»**

Розділ Звичаєвого МГП	Зміст норми	Цитата з оповідки, що підтверджує порушення норми
Знищення та захоплення майна	Норма 51 На окупованій території: приватну власність необ-хідно поважати, її не дозволено конфісковувати; Норма 52 Грабіж заборонений	«...як мародери болгаркою вирізали двері й вивозили з магазину нажите працею добро»; «Оксана впізнала в ньому нічного привида, який наказував підлеглим забирати все з магазину, тицяючи в пральні машини, холодильники, мікрохвильові печі. Зетку доверху навантажили краденим. Ще тоді подумала: «Від горшка три вершка, а що красти – знає». Мародери болгаркою вирізали двері й вивозили з магазину нажите працею добро...»
Поводження з цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності. Основоположні гарантії	Норма 90 Заборонено тортури, жорстоке чи нелюдське поводження, наруга над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поводження	«Нарешті дійшла й обімліла, побачивши в машині Андрія. Здалося, без ознак життя. З-під шматків одягу виднілася запечена кров, сліди тортур»; «Катували людей нещадно й без якоїсь на то причини, бо здебільшого це були місцеві, яких здавали колаборанти; чоловік із мішком на голові, зв'язані руки, кров крізь шмаття. І босі ноги...» «Після допиту, а так тривало на тиждень по три-чотири рази, його витягли з гаража й кинули до зетки. Ніхто нічого не пояснював»
	Норма 96 Заборонено брати заручників	Слова молодого офіцера-фсбешника: «Жизнь твоего мужа и родных в твоих руках»; «Ты можешь его спасти, если честно ответишь на вопросы, а будешь врать – твой муж останется без пальцев»
Переміщення та переміщені особи	Норма 129 Сторонам у міжнародному конфлікті заборонено повністю або частково депортувати чи примусово переміщувати цивільне населення окупованої території	«Раптом зетка зупинилася. – Виходим, – наказав офіцер. – Пятнадцать минут на сборы. расеи не нужны неблагонадежные». «Ну поедешь в Украину, нам здесь врагов и без тебя хватает, – промовив»

техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань у районі проведення антитерористичної операції у мирний час» від 14.02.2018 N 68 (визначення поняття цивільний об'єкт).

2. Визначте, чи можуть цивільні об'єкти бути законною військовою ціллю? Чому? Матеріали: норми 7, 10, 14–17 Звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права.

3. Дайте відповідь на запитання: За яких умов особи та об'єкти позбавляються статусу цивільних? Матеріали: норма 6 Звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права.

4. Пригадайте принципи МГП щодо ведення воєнних дій. В чому вони полягають? Ознайомтеся із запропонованими ситуаціями. Визначте, чи були порушені норми та принципи МГП? Власну думку аргументуйте. Матеріали: уривки Звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, опис ситуацій (наприклад: Ісламська держава використовувала фінансову установу, яка розміщувалася в Мосулі, для закупівлі зброї та боєприпасів. Там знаходилися десятки мільйонів доларів. США нанесли ракетний удар рано вранці. Загибло 5 цивільних осіб).

5. Запропонуйте перелік правил безпечної поведінки цивільної особи, яка потрапила в зону активних

бойових дій. Врахуйте сутність принципів МГП. (Можливо спростити це завдання: оберіть із переліку запропонованих правил поведінки ті, які будуть підвищувати вірогідність виживання, якщо цивільна особа потрапила в зону активних воєнних дій. У разі потреби – доповніть запропонований перелік).

6. Представте результати роботи, надавши відповіді на запитання та виконані завдання (1–4) в тезовій формі. На кожне завдання (запитання) відповідь має бути сформульована одним реченням. До того як будете представляти відповідь на завдання 5, запропонуйте виконати вправу учням іншої групи. Прокоментуйте отриманий результат. Доповніть перелік за необхідності.

Після представлення відповідей відбувається перехід до обговорення проблемного запитання. Така навчальна стратегія дозволяє сформувати знання з теми (завдання 1–3), розвинути певні уміння (завдання 4–5) та створити умови для формування ціннісного ставлення здобувачів освіти щодо певної позиції.

Для створення кейсів необхідно використовувати інформацію від офіційних джерел. Наприклад: розміщену на сайтах міжнародних/урядових установ, міжнародних гуманітарних організацій тощо. Або ретельно перевіряти її на достовірність.

Враховуючи наявний досвід переживання війни як педагогами, так і здобувачами освіти, варто використовувати для створення кейсів опис конкретних ситуацій (правовою мовою фабул), які не пов'язані з подіями російсько-української війни.

Моделювання уроків, до яких інтегруються питання МГП, має відбуватися на засадах екологічності-створення безпечного емоційного, психологічного, соціального освітнього середовища. Значна увага цьому приділяється вчителем ще на етапі визначення очікуваних результатів уроку. Педагог має спрогнозувати, які навчальні елементи (освітня інформація) можуть містити психотравмуючий матеріал та призвести до переживання здобувачами освіти негативних емоцій під час його опрацювання або провокувати внутрішньогруповий конфлікт за умови застосування групових форм роботи. Педагог не має дозволити здобувачам освіти вийти з уроку у психологічно-пригніченому стані, в стані повторного переживання негативного досвіду. Створюючи систему навчальних компетентнісно зорієнтованих завдань, виконання яких дозволить досягнути очікуваних результатів, вчитель на етапі рефлексії передбачає вправи на психоемоційну підтримку учнів. Такі вправи можуть бути і частиною самого навчального завдання. Найпростішими, найдоступнішими є вправи на заземлення та дихальні практика. Завдання вчителя полягає у переведення учня в стан усвідомлення місця та часу знаходження. Кількість та варіації таких вправ досить значна. Вони оприлюднені та знаходяться у вільному доступі.

**Висновки** з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ознайомлення здобувачів загальної середньої освіти (як цивільного населення) з інформацією щодо основних положень міжнародного гуманітарного права є частиною зобов'язань України перед світовою спільнотою. Інформація МГП має інтеграційний характер та компетентнісний потенціал.

Вирішення проблеми інтеграції питань міжнародного гуманітарного права до змісту навчальних дисциплін є актуальним для сьогодення та нормативно-врегульованим. Досягнення запропонованих у статті очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів з вивчення основ МГП можливе за умови моделювання уроків на засадах ціннісного, діяльнісного та компетентнісного підходів. Під час моделювання та проведення уроку з інтеграцією питань МГП вчитель має враховувати наявний досвід переживання війни як особисто ним, так і здобувачами освіти. Тому уроки необхідно моделюватися на принципах екологічності та зі застосуванням практик психоемоційної підтримки.

Існує потреба подальшого вивчення процесу інтеграції питань МГП до змісту дисциплін різних освітніх галузей, визначення його ефективності, розроблення дидактичних матеріалів та покращення методичного супроводу.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021.
2. Гузовська-Корицька Г.Р. Бранка з-над Дніпра. URL: <https://cutt.ly/pwT05GFa> (Дата звернення: 10.11.2023).
3. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. URL: <https://cutt.ly/0wqWMr77> (Дата звернення: 10.11.2023).
4. Короткий Тимур. Поширення знань про міжнародне гуманітарне право: синергія держави та недержавних акторів. Український часопис міжнародного права. 2018. № 2. С. 60–68.
5. Олевська І.І. Вивчення міжнародного гуманітарного права на уроках суспільних дисциплін. Педагогічний пошук. 2023. № 2 (118). С. 43–46.
6. Паркер Р., Томсен Б.С. Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. URL: <https://cutt.ly/mwqWNngK> (Дата звернення: 10.11.2023).
7. Ремех Т.О. Вивчення питань міжнародного гуманітарного права в закладах середньої освіти. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2023. № 2 (54). URL: <https://cutt.ly/DwT029IQ> (Дата звернення: 10.11.2023).
8. Ремех Т.О. Як навчати учнів основ Міжнародного гуманітарного права. Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»: зб. матер. Всеукр. наук.-практ конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г. Ващенко, 15.03.2023 / уклад. О.Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. С. 212–217.
9. Ситняківська С. Права людини під час війни, збройного конфлікту (human rights during the war, armed conflict). Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : [кол. моногр.] / кол. авторів за заг. ред. Н.А. Сейко. Житомир : Видавництво, 2014. С. 30–37. URL: <https://cutt.ly/0wqWNRkt> (Дата звернення: 10.11.2023).
10. Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та правознавства. Методичні матеріали для вчителя. URL: <https://cutt.ly/lwqWNAcE> (Дата звернення: 10.11.2023).
11. Sobhi Tawil. International humanitarian law and basic education. International Review of the Red Cross, Volume 82, September 2000, pp. 581–600. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1560775500184639>